

Inhoud

Voorwoord 7

Stefanie de Brouwer

‘Europa is in slaap gesukkeld’ 13

MAARTEN RABAEY | Interview met Geert Mak en
Jonathan Holslag over de toekomst van ons continent

‘Er waait een andere wind’ 37

COLIN VAN HEEZIK | Interview met Geert Mak

Geknakt optimisme 47

COLIN VAN HEEZIK | Guillaume Dasquié over
terrorisme

Poetins getuige 55

COLIN VAN HEEZIK | Vitali Manski over persvrijheid in
Rusland

Onzichtbare misdaden 63

COLIN VAN HEEZIK | Eva Joly over de bankencrisis in
IJsland

Graven naar het verleden 71

NICOLINE BAARTMAN | Lidija Zelovic over Bosnië

Half Deens 79

NICOLINE BAARTMAN | Halfdan Pisket over migratie

Wanneer het ijs smelt 87

COLIN VAN HEEZIK | Jennifer Rooch Naiobis over
klimaatverandering

De juiste geschiedenis 95

NICOLINE BAARTMAN | Michał Zadara over
antisemitisme

Een generatie in doodsnood 103

NICOLINE BAARTMAN | Nuno Duarte over Portugal
tijdens de eurocrisis

De wetten van de zee 111

COLIN VAN HEEZIK | Mattea Weihe over vluchtelingen

Dansende beren 119

NICOLINE BAARTMAN | Witold Szabłowski over
Oostbloknostalgie

‘Onder druk wordt alles vloeibaar’ 127

COLIN VAN HEEZIK | Interview met Geert Mak

Dankwoord en verantwoording 144

Voorwoord

STEFANIE DE BROUWER

Eind oktober 2016 bladerde ik met een onbestemd gevoel door een fotoboek over de Eerste Wereldoorlog. Ik kreeg het in 2009 van Geert Mak als aandenken aan de jaren dat we hadden samengewerkt aan de televisieserie *In Europa*, gebaseerd op de gelijknamige bestseller van zijn hand. Het was een helse klus geweest om zijn prachtige boek over de geschiedenis van de 20ste eeuw in 35 televisieverhalen te vatten, maar vooral een mooi en geslaagd avontuur. We hadden Europa vier jaar lang uitvoerig bereisd en behoorlijk goed doorgrond. Dacht ik.

En nu stond ik te kijken naar een wat vlekkerige zwart-witfoto van oorlogsballingen die met huifkarren vanuit Silezië op weg waren naar Berlijn en ik vroeg me af of we die tijd wel ver genoeg achter ons hadden gelaten. De apocalyptische beelden van Syriërs die te voet over de Europese snelwegen naar het Duitsland van Angela Merkel trokken, leken niet thuis te horen in de hoopvol begonnen 21ste eeuw.

Om nog maar te zwijgen van de schelle campagne-retoriek van politici als Trump, Le Pen en Wilders die

op dat moment hoge ogen gooiden voor de aankomende verkiezingen in respectievelijk Amerika, Frankrijk en Nederland. De Britten hadden een paar maanden eerder voor brexit gekozen, Griekenland en Portugal zaten sinds de eurocrisis volledig aan de grond en in Oost-Europa kozen leiders voor een 'illiberale' koers. Hoe was het in vredesnaam zover gekomen in Europa? En vooral: moesten wij bij de vPRO niet als de wiedeweerga een volgende serie over Europa gaan maken over deze nieuwe en onvoorziene ontwikkelingen? Met Geert Mak uiteraard.

Roel van Broekhoven, de grote man achter de eerste serie, bleek al een tijdje met een vergelijkbaar idee rond te lopen. Toen we Geert benaderden was ook hij onmiddellijk enthousiast over het idee, al twijfelde hij wel over zijn eigen deelname. Hij speelde namelijk zelf al een hele poos met de gedachte om zijn boek *In Europa* van een uitvoerige epiloog te voorzien.

Dat er uiteindelijk een dikke pil genaamd *Grote verwachtingen* uit zou rollen, wist hij toen gelukkig nog niet. Anders was hij misschien wel nooit opnieuw met ons in zee gegaan voor een nieuw televisieprogramma. Hij wist als geen ander hoe tijdrovend en intensief het televisiewerk is. En nu moest hij het schrijven gaan combineren met opnames voor de vPRO. Gedurfd, op zijn zachtst gezegd. Voor beide partijen. Immers, toen Roel en ik de vorige serie maakten, konden we stevig leunen op een boek dat bol stond van indringende verhalen en geweldige vertellers. Nu moesten we op pad nog voordat er een letter op papier stond.

Tegelijkertijd was dat ook de charme van deze hernieuwde samenwerking. Geert verslond boeken en artikelen en sprak met oude bekenden en nieuwe figuren uit heel Europa om grip te krijgen op de ontstaansgeschiedenis van de huidige tijd. Wij zochten juist verhalen waarin de beleving van die tijd voorop stond. Geert zocht verklaringen voor wat er in de afgelopen twintig jaar gebeurd is, wij naar hoe het *voelde*.

Om de paar weken troffen we elkaar in een Amsterdams koffietentje en legden analyses en ervaringsverhalen naast elkaar. Op welke manier konden we die elementen bij elkaar gaan optellen? Hoe konden Geerts inzichten vertaald worden naar de televisieserie en welke verhalen – verzameld door onze redactie – konden de analyses in zijn boek verrijken?

Het was aftasten in het begin. Zowel Geert als wij worstelden met het gegeven dat we geschiedenis probeerden vast te leggen terwijl die nog in volle gang was. Hoe vang je de betekenis van gebeurtenissen zonder een historische consensus? Normaal gesproken duurt het decennia totdat historici het enigszins met elkaar eens worden. Ook in die zin zouden boek en serie heel anders worden dan de eerste *In Europa*. We zouden de geschiedenis dit keer niet kunnen navertellen, maar moesten proberen haar op heterdaad te betrappen.

Een beetje zoals de Duitse-joodse auteur Victor Klemperer, die in de eerste decennia van de vorige eeuw dagboeken bijhield waarin hij haarscherp de opkomst en neergang van de Duitse nazistaat optekende. Al in 1928 noteerde hij dat hij tijdens een wandeling ergens aan

de Oostzee een bordje tegenkwam waarop stond VERBODEN VOOR JODEN, jaren voor Hitler aan de macht kwam.

Op de vPRO-redactie zou al snel de uitdrukking ‘het bordje van Klemperer’ ingeburgerd raken. De redacteurs begonnen hun zoektocht naar vergelijkbare voorbodes, die als minuscule kiezelsteentjes – eenmaal aan het rollen – een lawine van historische gebeurtenissen teweeg kunnen brengen. We zouden elke aflevering met een ‘bordje van Klemperer’ beginnen.

Zo begint de aflevering over de golf van terroristische aanslagen vanaf 9/11 met het verhaal over de kaping van een Frans vliegtuig door Algerijnse moslimterroristen in 1994. De Algerijnen stelden tot verbazing van de Franse autoriteiten geen gebruikelijke eisen zoals het vrijlaten van strijdmakers of losgeld. Ze wilden slechts absurde hoeveelheden kerosine tanken. Achteraf bleek dat ze van plan waren geweest het vliegtuig als bom te gebruiken om zo de Eiffeltoren met de grond gelijk te maken. Zeven jaar later vlogen de volgelingen van Bin Laden het WTC in.

Na het ‘Klemperermoment’ volgden steeds drie verhalen die ieder een ander perspectief zouden bieden op het onderwerp. Na het relaas van de piloot die in 1994 nog maar net aan de Algerijnse kapers wist te ontsnappen door uit het cockpitraampje te springen, volgden de indringende verhalen van een Franse veiligheidschef die maar wat blij was met de verruiming van de opsporingswetten in Frankrijk – alles om de burger veilig te stellen – én van een Belg met Marokkaanse wortels die per

abuis werd aangezien voor een terrorist, een verdachtmaking die hem tot de dag van vandaag achtervolgt.

Geerts bijdrage aan onze serie was cruciaal – hij legde de verbanden tussen de verhalen uit elk drieluik en plaatste ze in een groter historisch kader. Ook achter de schermen was Geerts invloed groot. De hoofdstukken van zijn boek druppelden langzaam maar zeker, nog ongeredigeerd, bij ons binnen: een belangrijk houvast voor onze koers als televisiemakers. Omgekeerd viel Geert als een blok voor sommige verhalen die onze redacteurs wisten op te sporen. Toen ik enthousiast terugkeerde van een draaiperiode in de poolcirkel, waar ik een verhaal had gemaakt over een Noorse grenswachter die volkomen onverwacht de inzet van een diplomatiek steekspel tussen Rusland en de NAVO was geworden, en zo in Moskou in de gevangenis was beland op verdenking van spionage, besloot Geert ook die kant op te reizen voor zijn boek. En zo start *Grote verwachtingen* in Kirkenes, een onmogelijk plaatsje op de grens tussen Noorwegen en Rusland.

Voor schrijvers is televisie maken vaak een gruwel. Je kunt immers maar bitter weinig kwijt van alle nuances en details die een boek zo rijk kunnen maken. Zo niet Geert, hij genoot juist van onze vondsten in het besef dat goede televisieverhalen een dimensie toevoegen met een eigen diepgang. Televisie maken is een proces van scherp kiezen, indikken en vereenvoudigen tot er een sterk beeldend concentraat uitrolt dat de kijker – als het goed is – midscheeps raakt, althans in de verhalende journalistiek die eindredacteurs Roel van Broekhoven en ik graag bedrijven. Geert vervulde zijn rol als duider

van deze verhalen altijd met veel enthousiasme. Een ‘feestelijke samenwerking’ noemt hij het verderop in deze bundel. Zo hebben Roel, de hele redactie en ik het ook ervaren.

Om die feestelijke samenwerking te vieren, is er nu deze publicatie vol mooie interviews die tijdens de uitzending van de eerste reeks van *In Europa* in de *VPRO Gids* verschenen. Er zijn maar liefst drie gesprekken met Geert Mak in deze bundel te lezen. Een prachtig tweegesprek tussen Geert en politicoloog Jonathan Holslag en twee interviews door Colin van Heezik. Een tweede interview was hard nodig, want wederom zijn we door de geschiedenis ingehaald, dit keer in de vorm van een virus. Het laat maar weer zien dat de geschiedenis op heterdaad betrappen verdomde lastig is. Gelukkig hebben we altijd nog Geert Mak.

Colin van Heezik en Nicoline Baartman schepten er duidelijk genoeg in om het gebied tussen boek en serie verder te verkennen. Ze lieten zich inspireren door de verhalen van de televisieredactie en zochten schrijvers, politici, activisten, kunstenaars, onderzoeksjournalisten en regisseurs door heel Europa op. Dankzij de *VPRO Gids*, Nicoline Baartman, Colin van Heezik en Atlas Contact krijgen deze Europese denkers hierbij een podium om hun bijzondere visie op de eerste twee decennia van deze nu al historische eeuw te geven.

Stefanie de Brouwer
Eindredacteur *VPRO* Televisie

‘Europa is in slaap gesukkeld’

MAARTEN RABAEY

Interview met Geert Mak en Jonathan Holslag over de toekomst van ons continent

Op het Centraal Station van Amsterdam zien Geert Mak en Jonathan Holslag hoe de laatste treinen van 2019 zich op gang trekken naar 2020. De twee bejubelde boeken die ze dit jaar schreven, gidsen de lezer door ons turbulente tijdsgewricht. ‘Wij hebben onszelf wijsgemaakt dat vrede normaal is, terwijl het hier altijd omgekeerd was.’

Geert Mak heeft net zijn 73ste verjaardag gevierd met Amsterdamse vrienden en verschijnt goedgehumt op de afspraak. De gevierde Nederlandse auteur van *Grote verwachtingen*, het langverwachte vervolg op zijn historische epos *In Europa*, ontvangt zijn jongere Vlaamse collega-denker Jonathan Holslag (38) op een plek die de geschiedenis van de 19de-eeuwse fin-de-siècle ademt. Ze gaan een vispannetje eten in het statige Eerste Klas-Restaurant van Amsterdam Centraal Station, waar architect Pierre Cuypers in 1889 ooit de hoge gasten liet wachten op de stoomtreinen naar de handelssteden waarmee Amsterdam per spoor was verbonden.

De lange tafel naast ons blijkt gereserveerd voor een groep Chinese toeristen. ‘Symbolischer kan het bijna

niet,' lacht Holslag, wiens laatste boek handelt over de Nieuwe Zijderoute, die zich tegenwoordig per spoor uitstrekt van Peking tot stations als dit, en tot havens in onze Lage Landen. Als ze elkaar de hand schudden, gaan hartelijke complimenten beide richtingen uit.

Jonathan Holslag: 'Geert is veel meer dan ik een echte woordkunstenaar. Ik ben een onderzoeker die af en toe een boek mag schrijven. Geert verenigt inhoud met literatuur. Ik schrijf nogal zwaar beladen traktaten...'

Geert Mak: '...maar zonder jouw beladen traktaten – dat valt trouwens best mee, hoor – wordt het niks met die boeken van mij. Jouw denkwerk is het fundament voor mijn soort boeken. Ik ben enorm blij dat er auteurs zijn zoals Jonathan van wie ik denk: o god, ik ben niet helemaal gek dat ik dit hier allemaal zo zit te verzinnen. Dat is geruststellend. We maken deel uit van dezelfde stroom Europa-denkers, al wordt er in het politieke debat te weinig naar hen geluisterd.'

Hoe is het Europa in 2019 vergaan?

Mak: 'De situatie is instabieler geworden. Er vindt een afbraak plaats van onze "veiligheidskleppen", alle organisaties die in de tweede helft van de 20ste eeuw opgericht zijn om gewapende conflicten te voorkomen, zoals de VN en de NAVO. Daarnaast is er in het Witte Huis een machtsvacuüm ontstaan. Amerika garandeerde West-Europa een zekere stabiliteit. Nu is het land onder Donald Trump zelf een bron van instabiliteit.

In de Europese Unie moet de bezinning na de crisis